

Zimoch-Piaskowska, Izabela

Prywatne średnie szkolnictwo ogólnokształcące w Częstochowie w latach 1945–1947

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 21, 465-482

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Izabela ZIMOCH-PIASKOWSKA

Prywatne średnie szkolnictwo ogólnokształcące w Częstochowie w latach 1945–1947

Wyzwolenie Częstochowy spod okupacji niemieckiej nastąpiło w połowie stycznia 1945 r. Na mocy porozumienia między rządem radzieckim i PKWN z 26 lipca 1944 r. w mieście utworzono komendanturę wojenną z pułkownikiem Piotrem Jurczenko na czele. Intensywne prace nad organizacją szkolnictwa podstawowego i średniego rozpoczęły się już w pierwszych dwóch miesiącach 1945 r. Znaczącą barierą dla rozwoju szkolnictwa był brak budynków, zajętych częściowo przez oddziały wojskowe stacjonujące w mieście. Już w pierwszej dekadzie lutego 1945 r. na terenie miasta działały 3 państwowe i 4 prywatne średnie szkoły ogólnokształcące oraz kurs gimnazjalny¹. Pismem z dnia 8 lutego 1945 r., delegat Ministerstwa Oświaty w Lublinie na województwo kieleckie – Stanisław Steczeń – informował, że: „We wszystkich średnich szkołach ogólnokształcących zostały już przeprowadzone zapisy i w większości nauka została już rozpoczęta”. Dalej stwierdzał: „Młodzieży zgłosiło się do gimnazjów bardzo dużo, szczególnie do klasy I i w ogóle do młodszych klas. Młodzież do klasy I jest bardzo słabo przygotowana”². W sprawozdaniu Komisji Szkolnictwa Średniego przedstawionym na posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej w Częstochowie 28 kwietnia 1945 r. Władysław Hyla informował o stanie szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w Częstochowie³: „czynnych gimnazjów 10, a w roku 1939

¹ D. Jarosz, *Częstochowa w latach 1945–1947*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego*, t. 4, red. K. Kersten, Częstochowa 2007, s. 13 i 28; *Organizacja szkolnictwa w Częstochowie*, „Częstochowski Głos Narodu” 1945, nr 3.

² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Ministerstwo Oświaty, sygn. 283/1337.

³ Prawdopodobnie chodziło o łączną liczbę gimnazjów w Częstochowie i powiecie, autorka nie dotarła do innych materiałów świadczących o funkcjonowaniu na terenie samego miasta Częstochowy podanej przez W. Hylę liczby szkół średnich. Również informacje podane w publikacji Ministerstwa Oświaty świadczą o tym, że według stanu z 1 maja 1945 r. łącznie na terenie

było 7, przybyły 2 szkoły prywatne i 1 gimnazjum powołało do życia państwo dla zapóźnionych w cieniu okupacji. Obecnie mamy uczniów 3104, a w roku 1939 było 2129 – nauczycieli obecnie 157, a w roku 1939 było 118⁷⁴.

W okresie powojennym – lata 1945–1947 – zachodziły sukcesywne zmiany organizacyjne na poziomie gimnazjum i liceum, związane z dążeniem do upowszechnienia nauczania na poziomie średnim oraz zniwelowania różnicy między poziomem nauczania na szczeblu niższym i średnim. Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 15 lipca 1945 r. wprowadziła pierwsze zmiany polegające na przyjmowaniu absolwentów klasy VII szkoły powszechnej do II klasy gimnazjum, a uczniów z ukończoną klasą VI do klasy I gimnazjum. Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 15 maja 1946 r. zlikwidowała klasę I gimnazjum, zezwalając na przejściowe tworzenie w roku szkolnym 1946/47 przy gimnazjach ogólnokształcących klasy wstępnej dla absolwentów szkół niżej zorganizowanych, która odpowiadałaby poziomowi klasy VII. Kolejna instrukcja z dnia 21 maja 1947 r. nie przewidywała już tworzenia klasy wstępnej, absolwenci klasy VII mieli przechodzić do klasy VIII. Z uwagi na brak klasy VIII w wielu szkołach powszechnych, ministerstwo zezwalało na organizowanie tzw. klasy wyrównawczej przy gimnazjach. W tych latach licea ogólnokształcące pozostawały w zasadzie bez większych zmian organizacyjnych, instrukcja Ministerstwa Oświaty z 15 lipca 1945 r. przewidywała jedynie likwidację typu klasycznego liceum, pozostawiając trzy typy: matematyczno-fizyczny, humanistyczny i przyrodniczy. W okresie przejściowym 1945–1947 gimnazja i licea pracowały w zasadzie w oparciu o programy przedwojenne, z których usunięto tzw. elementy obce dla nowego ustroju. Nowymi przedmiotami były jedynie: język rosyjski oraz nauka o Polsce i świecie współczesnym⁵.

Liczny napływ młodzieży do gimnazjów po zakończeniu wojny, widoczny zwłaszcza w klasach niższych, spowodował, że jeszcze w 1945 r. w Częstochowie w każdej szkole otworzono po trzy klasy pierwsze. Fatalne warunki lokalowe spowodowały, że wszystkie gimnazja państwowe mieściły się w jednym budynku⁶ przy alei Kościuszki 8⁷. Nie było pracowni, brakowało pomocy szkolnych. Warunki okupacyjne spowodowały, że również przygotowanie młodzieży było słabe. Z uwagi na dużą dysproporcję pomiędzy zarobkami a kosztami utrzymania oraz ciężkie warunki mieszkaniowe w trudnej sytuacji znajdowało

miasta i powiatu znajdowały się: 3 gimnazja państwowe, 6 prywatnych oraz 3 państwowe licea i 4 prywatne – zob. Ministerstwo Oświaty, *Szkolnictwo w liczbach 1944/45*, Warszawa 1946, s. 22.

⁴ Archiwum Państwowe w Częstochowie (dalej: APCz), Miejska Rada Narodowa (dalej: MRN), Zarząd Miejski w Częstochowie (dalej: ZMCz), sygn. 469, Protokół Nr 3 z posiedzenia MRN w Częstochowie odbytego dnia 28 kwietnia 1945 r. w sali Starostwa Powiatowego w Częstochowie przy ulicy Sobieskiego 7, k. 16.

⁵ B. Potyrała i W. Szlufik, *Szkolnictwo ogólnokształcące na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1970*, Wrocław 1972, s. 28–30.

⁶ Tamże.

⁷ APCz, MRN ZMCz, sygn. 386, k. 1.

się nauczycielstwo⁸. Lokalu nie posiadało Gimnazjum Społeczne i Kursy dla Dorosłych w zakresie Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego. W notatce Wydziału Oświaty i Kultury na temat stanu szkół na terenie miasta napisano wówczas: „Największą bolączką jest sprawa lokali, sprzętów szkolnych, pomocy naukowych oraz mieszkań dla nauczycieli. Do zrealizowania powyższych bolączek po opróżnieniu lokali przez wojsko potrzeba trzech rzeczy: I pieniędzy, II pieniędzy, III pieniędzy”⁹.

W roku szkolnym 1945/46 na terenie miasta Częstochowy działały trzy państwowe szkoły średnie ogólnokształcące: 1) Państwowe Liceum i Gimnazjum H. Sienkiewicza, męskie z ogólną liczbą 16 oddziałów, w których kształciło się łącznie 556 uczniów, z czego 81 w klasach licealnych; 2) Państwowe Liceum i Gimnazjum im. R. Traugutta, męskie, z 13 oddziałami i ogólną liczbą 471 uczniów, w tym z 52 chłopcami w klasach licealnych; 3) Państwowe Liceum i Gimnazjum im. J. Słowackiego, żeńskie, kształcące w 16 oddziałach łącznie 590 uczennic, z czego 71 w klasach licealnych¹⁰.

W tym czasie, oprócz średnich szkół ogólnokształcących dla młodzieży, w mieście funkcjonowały Prywatne Koedukacyjne Liceum i Gimnazjum Klasy Przyspieszone Stowarzyszenia Liceum i Gimnazjum dla Dorosłych z ogólną liczbą 692 uczniów i 37 nauczycielami. Klasy przyspieszone o ustroju semestralnym stanowiły odrębną szkołę dla opóźnionych wiekiem i dorosłych łącznie. Zgodnie z informacją z dnia 12 marca 1946 r. przesłaną przez KOS w Kielcach do Wydziału Szkół Średnich Ogólnokształcących Ministerstwa Oświaty w Warszawie, w roku szkolnym 1945/46 z uwagi na liczebność uczniów 5 klas przeniesiono do Państwowego Gimnazjum i Liceum im. H. Sienkiewicza pod bezpośrednie kierownictwo dyrektora Saboka¹¹. Działo również szkolnictwo prywatne, które stanowi przedmiot niniejszego artykułu.

1. Prywatne Liceum i Gimnazjum Towarzystwa Szkoły Społecznej

W szkole naukę pobierało łącznie 193 uczniów, w tym 155 chłopców i 38 dziewcząt. Na szczeblu gimnazjum kształciło się przy tym 179 uczniów, a w liceum 14 uczniów, prowadzonych przez 14 nauczycieli, w tym 1 niekwalifikowanego. W Prywatnym Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia Najświętszej Rodziny z Nazaretu pod kierunkiem 14 kwalifikowanych nauczycieli uczyły się

⁸ Tamże, sygn. 469, k. 16.

⁹ Tamże, sygn. 386, k. 1.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Kuratorium Okręgu Szkolnego (dalej: KOS), sygn. 21/321/61, k. 16.

¹¹ APK, KOS, sygn. 21/321/61, k. 17; AAN, Ministerstwo Oświaty (dalej: MO), sygn. 283/1576, k. 11 i 13–14.

233 dziewczęta, z czego 214 w gimnazjum i 19 w liceum. W Prywatnym Gimnazjum Chrześcijańskim Braci Szkolnych uczyło się w klasach gimnazjalnych pod okiem 14 nauczycieli (z czego 9 kwalifikowanych) – 175 chłopców. Klas licealnych szkoła nie prowadziła. W Prywatnym Liceum i Gimnazjum Stowarzyszenia „Nauka i Praca” uczyły się 443 dziewczęta prowadzone przez 19 nauczycieli, w tym 17 kwalifikowanych. Na poziomie klas gimnazjalnych naukę pobrało 360 uczennic, w liceum 83 uczennice¹².

Istniejące od 1922 r., na mocy orzeczenia Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego z dnia 25 marca 1922 r., Prywatne Męskie Liceum i Gimnazjum Towarzystwa Szkoły Społecznej¹³ w grudniu 1945 r. przeniosło się do swojego dawnego budynku przy ul. Sowińskiego 36¹⁴. Odtąd mieściło się w wydzierżawionym dwupiętrowym budynku, wyremontowanym i nowoczesnie urządzone, dysponowało również boiskiem. Na wyposażeniu szkoły znajdowało się kompletne umeblowanie w dobrym stanie, pracownie naukowe, biblioteka oraz pomoce naukowe w ilości dostatecznej¹⁵. Wiadomo, że po przeprowadzce 1 kwietnia 1946 r. do budynku zajmowanego uprzednio przez szpital miejski, w maju 1947 r., szkoła posiadała pracownię fizyko-chemiczną i przyrodniczą z gabinetami oraz pracownię zajęć praktycznych. Dzięki ocaleniu 80% pomocy naukowych z zasobów przedwojennych szkoła posiadała wystarczającą ilość pomocy do poszczególnych przedmiotów. Biblioteka liczyła 3050 tomów, nauczycielska – 200. Sposób organizacji biblioteki przypominał przedwojenny, z podziałem na działy i wydzielonymi bibliotekami klasowymi. W posiadaniu szkoły była również sala gimnastyczna i własne boisko. W kancelarii szkolnej, gabinecie dyrektora i estetycznie urządzonej salach lekcyjnych widniało godło państwowe¹⁶. W czerwcu 1946 r. w szkole funkcjonowało 8 oddziałów z ogólną liczbą 193 uczniów¹⁷. W rok później liczba oddziałów zmniejszyła się do 6, a liczba uczniów do 122¹⁸. Szkoła realizowała program szkół państwowych i przestrzegała przepisów obowiązujących w szkołach państwowych w zakresie przyjmowania i klasyfikowania uczniów. W roku szkolnym 1945/46 uczniowie w liczbie 12% korzystali ze zwolnienia od opłaty czesnego¹⁹, w kolejnym roku

¹² APK, KOS, sygn. 21/321/61, k. 18; AAN, MO, sygn. 283/1576, k. 16.

¹³ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 4 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r., Nr II SR-7635 46 o nadanie prywatnym szkołom uprawnień szkół państwowych, k. 42.

¹⁴ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Towarzystwa Szkoły Społecznej w Częstochowie przeprowadzonej przez p. o. Wizytatora Okręgowego Wł. Chłapowskiego w dniu 20 i 21 marca 1946 r., k. 43.

¹⁵ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 4 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r., k. 42.

¹⁶ Tamże; AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji inspekcyjno-organizacyjnej Prywatnego Koedukacyjnego Liceum i Gimnazjum Towarzystwa Szkoły Społecznej w Częstochowie, przeprowadzonej w dniu 10 i 11 października 1946 r. przez Okręgowego Wizytatora Szkół Leopolda Krzyka, k. 202.

¹⁷ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 4 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r., k. 42.

¹⁸ Tamże, Załącznik Nr 4 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r., k. 201.

¹⁹ Tamże, Załącznik Nr 4 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r., k. 42.

szkolnym całkowicie zwolniono z opłat 5% uczniów, a następnie 13% częściowo²⁰. Jeszcze w roku szkolnym 1945/46 na terenie szkoły działały: harcerstwo, hufiec szkolny, Liga Morska, kółko geograficzno-historyczne i samorząd klasowy²¹. Grono nauczycielskie liczyło w roku szkolnym 1945/46 dwanaście osób, z czego dwie nie posiadały wymaganych kwalifikacji²², w rok później spośród 13 nauczycieli była jedna niekwalifikowana²³.

W październiku 1946 r., spośród 122 uczniów większość stanowili chłopcy w liczbie 96, przy 26 dziewczętach. Szkoła prowadziła naukę jednozmianową w 6 oddziałach, w tym dwóch licealnych humanistycznych, gdzie w klasie pierwszej było zaledwie 4 uczniów, a w drugiej – 7. Przy gimnazjum nie funkcjonowała wstępna klasa wyrównawcza, nie przyjęto również do dawnej klasy drugiej absolwentów siedmioklasowej szkoły powszechnej. Miesięczne opłaty uczniów na rzecz szkoły, czyli tzw. taksa, wynosiły w gimnazjum 500 zł, a w liceum 700 zł²⁴. Jednak już w marcu 1947 r. opłaty kształtowały się w następujący sposób: 700 zł w gimnazjum i 1000 zł w liceum, przy czym 5% uczniów całkowicie zwolniono od czesnego, natomiast częściowo – 13%²⁵. Wynagrodzenie nauczyciela wynosiło 200 zł za godzinę w stosunku miesięcznym. Grono pedagogiczne liczące wraz z dyrektorem 13 nauczycieli składało się z 8 nauczycieli własnych i 5 dochodzących. Spośród wszystkich nauczycieli tylko biolog nie posiadał wymaganych kwalifikacji, pozostając pod opieką i instruktą dyrektora. Z uwagi na brak nauczycielki w szkole nie prowadzono wychowania fizycznego dziewcząt, natomiast brak wprowadzenia języka rosyjskiego jako nadobowiązkowego tłumaczono nieposiadaniem odpowiednich warunków²⁶. Na terenie szkoły działała sekcja humanistyczna i matematyczno-przyrodnicza, oprócz tego nauczyciele należeli do międzyszkolnych kół przedmiotowych lub ognisk metodycznych²⁷. W tym okresie w gronie nauczycieli znajdowali się min.: Władysław Hyla – dyrektor, fizyka, Bohdan Puczyński – geografia, historia, Janina Jaszczak – geografia, Ludwik Zakrzewski – język polski, Olga Hylowa – biologia, Konstanty Karwan – propedeutyka filozofii, Maria Roslan – język francuski, Helena Karwan – język niemiecki, Mieczysław Dering – wychowanie fizyczne chłopców, Antoni Pietraniec – matematyka, Policiński – prace ręczne²⁸. Ze

²⁰ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 4 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r.,..., k. 201.

²¹ Tamże, Sprawozdanie [...] z dnia 20 i 21 marca 1946 r.,..., k. 43.

²² AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 4 do pisma Kuratorium z dnia 9 czerwca 1946 r.,..., k. 43.

²³ Tamże, Załącznik Nr 4 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r.,..., k. 201.

²⁴ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji inspekcyjno-organizacyjnej..., k. 202.

²⁵ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Koedukacyjnego Liceum i Gimnazjum Towarzystwa Szkoły Społecznej w Częstochowie przeprowadzonej w dniu 18, 19 i 20 marca 1947 r. przez Okręgowego Wizytatora Szkół Leopolda Krzyka, k. 205.

²⁶ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji inspekcyjno-organizacyjnej..., k. 202.

²⁷ Tamże, k. 203.

²⁸ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji [...] w dniu 18, 19 i 20 marca 1947 r.,..., k. 206–207.

sprawozdań powizytacyjnych wynika, że szkoła pracowała według stałego tygodniowego planu lekcji, a w starannie prowadzonych dziennikach notowano frekwencję i właściwie sprecyzowane tematy lekcji. Na posiedzeniach rady pedagogicznej omawiano okólniki i zarządzenia Ministerstwa Oświaty i kuratorium, a ich przebieg zapisywano w księdze protokołów, choć zdarzało się, że niektóre protokoły były formułowane zbyt ogólnie. Szkoła posiadała regulamin wewnętrzny, określający, do której godziny w porze wieczorowej uczniowie mogą przebywać w mieście. Istniał również regulamin dla opiekunów klasowych opracowany przez Międzyszkolną Komisję Dyrektorów i przyjęty przez całe szkolnictwo w Częstochowie. Stosownie do uchwały Międzyszkolnej Komisji Dyrektorów wprowadzono czapki i berety²⁹.

Organizacją uczniowską, która działała na terenie szkoły, było harcerstwo męskie liczące 64 chłopców i żeńskie z 26 członkiniami, funkcjonowało także męskie przysposobienie wojskowe oraz samorząd klasowy. Młodzież nie należała do organizacji pozaszkolnych. Przy szkole działał Komitet Rodzicielski, jednak jeszcze w roku szkolnym 1946/47 współpraca między szkołą i domem nie była całkowicie zorganizowana³⁰.

Pomimo trudności powojennych, w marcu 1947 r. szkoła, dostosowawszy się do wcześniejszych zaleceń powizytacyjnych, pracowała według rocznego planu pracy, a materiał nauczania oprócz pojedynczych wyjątków przerabiany był bez opóźnień. Na posiedzeniach rady pedagogicznej wygłaszano referaty z dziedziny pedagogiczno-dydaktycznej, a metody pracy były oceniane przez kuratorium jako właściwe: stosowano metody pogładowe i dążono do zwalczania werbalizmu w nauczaniu. Podczas wizytacji szkoły w marcu 1947 r. wszystkie spośród zwizytowanych lekcji otrzymały ocenę pozytywną, a wizytator zwracał uwagę, iż klasyfikacja z niektórych przedmiotów była nawet zbyt surowa i rygorystyczna, w związku z czym zalecał rozsądną selekcję na zakończenie roku szkolnego³¹. Poziom naukowy szkoły był dostateczny, w trakcie wizytacji i badania wyników nauczania młodzież wykazywała poziom wskazujący na opanowanie wiadomości z poszczególnych przedmiotów przewidziane programami nauczania, jednak około 10–15% uczniów było bardzo słabych lub dostatecznych. Zadowalający był również stan wychowawczy szkoły, pracę wychowawczą prowadzono w oparciu o prowizoryczny plan wychowawczy szkoły, a zachowanie młodzieży nie budziło zastrzeżeń. Pracę wychowawczą utrudniało przeciążenie nauczycieli pracą zarobkową i dochodzenie części nauczycieli z innych szkół, co wpływało na brak dokładnego przepracowania planu wychowawczego i systematycznego realizowania postulatów wychowawczych, nie było również harmonijnego współdziałania między organizacjami i samorządami klasowymi. W 1947 r. powoli ujawniały się już wpływy nowej ideologii wy-

²⁹ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji inspekcyjno-organizacyjnej..., k. 203.

³⁰ Tamże.

³¹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji [...] w dniu 18, 19 i 20 marca 1947 r. ..., k. 206.

chowawczej, w szkole zorganizowano Koło Przyjaciół Związku Radzieckiego, w związku z realizacją nowych programów starano się budzić „pozytywne nastawienia do nowej rzeczywistości Polski powojennej”³². Na terenie szkoły udało się uruchomić świetlicę i zaprenumerować dla niej 10 różnych czasopism oraz publikacje, a 3 lutego 1947 r. rozpoczęto dożywianie młodzieży w postaci drugich śniadań, z czego korzystali wszyscy uczniowie i nauczyciele. Z opłat za dożywianie zwolniono 54 uczniów, na tym polu zaznaczała się również silniejsza współpraca z Komitetem Rodzicielskim³³.

2. Prywatne Żeńskie Liceum i Gimnazjum Stowarzyszenia „Nauka i Praca”

Szkoła prowadziła działalność na podstawie orzeczenia Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego z 1939 r.³⁴ Po powrocie w grudniu 1945 r. do swojego dawnego gmachu przy ulicy Jasnogórskiej³⁵, szkoła mieściła się w dwupiętrowym budynku przeznaczonym do użytku szkolnego, wynajętym od Towarzystwa „Przyszłość”³⁶. Szkoła posiadała pracownie: fizyczną, chemiczną, biologiczną oraz bibliotekę³⁷, która w maju 1947 r. liczyła 5000 tomów³⁸, 1 wypożyczony film i 1 własny oraz epidiaskop. Sale lekcyjne były słoneczne, ciepłe i estetyczne, brakowało jednak pomieszczeń na pracownię geograficzną, humanistyczną i prac ręcznych³⁹. Zaopatrzenie w pomoce naukowe, pomimo pewnych braków, pozwalało na właściwe realizowanie programu. W roku szkolnym 1945/46 zdołano uzupełnić umeblowanie szkolne przez zakup 120 stolików, 120 krzeseł i 8 wieszaków, doposażono również pracownię fizyczną⁴⁰. W szkole

³² Tamże, k. 205–206.

³³ Tamże.

³⁴ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r., Nr Sr-7635/46 o nadanie prywatnym szkołom uprawnień państwowych, k. 38.

³⁵ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Towarzystwa „Nauka i Praca” w Częstochowie, przeprowadzonej przez p. o. Wizytatora Okręgowego Wł. Chłapowskiego w dniu 19.03. i 23.03.1946 r., k. 40.

³⁶ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z pierwszej wizytacji inspekcyjno-instrukcyjnej w roku szkolnym 1946/47 – dnia 17.12.1946 r. – przeprowadzonej przez Naczelnika Wydziału II – A. Chmielowskiego w Prywatnym Liceum i Gimnazjum Twa „Nauka i Praca” w Częstochowie, k. 195.

³⁷ Tamże, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r., k. 38.

³⁸ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II-6081/47 o nadaniu prywatnym szkołom uprawnień szkół państwowych, k. 193.

³⁹ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Stow. „Nauka i Praca” przeprowadzonej w dniu 14, 15 i 17 marca 1947 r. przez Okręgowego Wizytatora Szkół Leopolda Krzyka, k. 197.

⁴⁰ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Towarzystwa „Nauka i Praca” [...] w dniu 19.03. i 23.03.1946 r., k. 40.

funkcjonował także gabinet lekarski i dentystyczny⁴¹. Przy szkole działał starannie prowadzony internat dla 25 uczennic; w roku szkolnym 1945/46 – 10 uczennic korzystało z niego bezpłatnie⁴², w miarę uzyskiwania nowych pomieszczeń planowano rozszerzenie internatu⁴³. W kolejnym roku szkolnym z internatu korzystało już 38 dziewcząt, z tego 5 (13%) bezpłatnie, a 19 (50%) korzystało ze zniżki w opłatach⁴⁴. Internat był dobrze zorganizowany zarówno pod względem gospodarczo-organizacyjnym, jak i wychowawczym. Sypialnie utrzymane były we wzorowej czystości⁴⁵.

Dyrektorką zakładu w omawianym czasie była Maria Rynkiewicz⁴⁶. Personel nauczycielski składał się w znacznej części z osób pracujących w szkole przed wojną⁴⁷, w roku szkolnym 1945/46 w jego skład wchodziło 22 nauczycieli, z czego 19 (86%) nauczycieli z pełnymi kwalifikacjami⁴⁸. W grudniu 1946 r. w szkole pracowało 17 nauczycieli, w tym 12 własnych i 5 przychodzących, niektórzy z nich to nauczyciele młodzi bez dostatecznej praktyki, którzy wobec braku nauczycieli tych samych przedmiotów znajdowali się pod opieką dyrektorki⁴⁹. Jeszcze w tym samym roku szkolnym (1946/47), w maju, w szkole pracowało 20 nauczycieli, z czego 18 kwalifikowanych (90%)⁵⁰. Wynagrodzenie wynosiło 220 zł za godzinę w stosunku miesięcznym, pobory wypłacano za 12 miesięcy. Dodatkowo nauczyciele byli opłacani za wychowawstwo w kwocie równoważnej 2 godzinom lekcyjnym, za opiekę nad organizacjami – jak za 3 godziny, pewne dodatki otrzymywali również za poprawianie zeszytów w wysokości zależnej od przedmiotu, np. po jednej godzinie dla polonisty przy 4 go-

⁴¹ Tamże, Sprawozdanie z pierwszej wizytacji inspekcyjno-instrukcyjnej w roku szkolnym 1946/47 – dnia 17.12.1946 r. [...] w Prywatnym Liceum i Gimnazjum Twa „Nauka i Praca” w Częstochowie, k. 196.

⁴² AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r...., k. 38.

⁴³ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Towarzystwa „Nauka i Praca” [...] w dniu 19.03. i 23.03.1946 r., k. 40.

⁴⁴ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II-6081/47..., k. 193.

⁴⁵ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Stowarzyszenia „Nauka i Praca” przeprowadzonej w dniu 14, 15 i 17 marca 1947 r...., k. 200.

⁴⁶ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z pierwszej wizytacji inspekcyjno-instrukcyjnej w roku szkolnym 1946/47 – dnia 17.12.1946 r. [...] w Prywatnym Liceum i Gimnazjum Twa „Nauka i Praca” w Częstochowie, k. 195.

⁴⁷ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Towarzystwa „Nauka i Praca” [...] w dniu 19.03. i 23.03.1946 r., k. 40.

⁴⁸ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 9.VI.46 r., Nr Sr-7635/46..., k. 38.

⁴⁹ Tamże, Sprawozdanie z pierwszej wizytacji inspekcyjno-instrukcyjnej w roku szkolnym 1946/47 – dnia 17.12.1946 r. [...] w Prywatnym Liceum i Gimnazjum Twa „Nauka i Praca” w Częstochowie, k. 195.

⁵⁰ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II-6081/47..., k. 193.

dzinach lekcyjnych⁵¹. W latach 1945–1947 w szkole pracowali następujący nauczyciele: Helena Orpych – język polski, Janina Piątkowska – język francuski, Zdzisława Pawłowska – historia, geografia, Anna Mordaszkó – język łaciński, Jadwiga Odlaniecka-Poczobut – matematyka, Zofia Barańska – historia, język łaciński, Maria Kabarowska – geografia, historia, Antonina Schetzowa – prace ręczne, Wanda Maryniak – język niemiecki, Kazimiera Stępkowska – biologia, Edward Mąkosza – chór szkolny⁵², p. Jaźwińska – fizyka, p. Martusewicz – język polski⁵³.

W roku szkolnym 1945/46 w szkole funkcjonowało 11 oddziałów z łączną liczbą 443 uczennic⁵⁴. W kolejnym roku szkoła prowadziła 10 oddziałów przy liczbie 363 uczennic⁵⁵. Dwuletnie liceum podzielone było na typy: humanistyczny, przyrodniczy i matematyczny. W roku 1946/47 w klasie I liceum znajdowało się łącznie 34 uczniów, w tym 26 w typie humanistycznym, 11 – w przyrodniczym i 2 – w matematycznym, do klasy II uczęszczało 28 uczniów, z czego 20 w typie humanistycznym i 8 w przyrodniczym. Opłata miesięczna wynosiła w gimnazjum 500 zł i 700 zł w liceum. Uczennice korzystające z internatu uiszczwały ponadto opłatę w wysokości 3500 zł miesięcznie. W tym czasie 49 uczniów pobierało naukę bezpłatnie, a 83 korzystało z ulg 50–75%. Oprócz internatu młodzież korzystała również z lokali będących pod kontrolą stacji – 20 osób, oraz z bursy ZNP – 7 osób. Około 100 osób korzystało z dożywiania⁵⁶. Młodzież szkolna skupiała się w organizacjach, jak: harcerstwo, do którego należało 140 osób, Liga Morska – 70, Związek Zachodni – 40, jak również koło krajoznawcze. Uczniowie nie należeli do organizacji pozaszkolnych. Obowiązywał przepisowy strój obejmujący granatowy mundur, a w czasie uroczystości – białą bluzkę⁵⁷.

Podobnie jak inne prywatne ogólnokształcące szkoły średnie w Częstochowie, również szkoła Stowarzyszenia „Nauka i Praca” stosowała program państwowy i przestrzegała przepisów obowiązujących w szkołach państwowych w zakresie przyjmowania i klasyfikowania uczniów⁵⁸. W pracy szkoły dały się zaob-

⁵¹ Tamże, Sprawozdanie z pierwszej wizytacji inspekcyjno-instrukcyjnej w roku szkolnym 1946/47 – dnia 17.12.1946 r. [...] w Prywatnym Liceum i Gimnazjum Twa „Nauka i Praca” w Częstochowie, k. 195.

⁵² AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Stow. „Nauka i Praca” przeprowadzonej w dniu 14, 15 i 17 marca 1947 r.,..., k. 198–199.

⁵³ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Towarzystwa „Nauka i Praca” w Częstochowie [...] w dniu 19.03. i 23.03.1946 r., k. 40–41.

⁵⁴ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r. Nr II Sr-7635/46..., k. 38.

⁵⁵ Tamże, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II-6081/47..., k. 193.

⁵⁶ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z pierwszej wizytacji inspekcyjno-instrukcyjnej w roku szkolnym 1946/47 – dnia 17.12.1946 r. [...] w Prywatnym Liceum i Gimnazjum Twa „Nauka i Praca” w Częstochowie, k. 195–196.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r. Nr II-Sr-7635/46..., k. 38 oraz Załącznik Nr 3 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II-6081/47..., k. 193.

serwować pewne niedociągnięcia, wynikające prawdopodobnie z trudnych warunków powojennych. Podczas wizytacji w grudniu 1946 r. stwierdzono, że w rocznym obszernym planie pracy dyrektorki brakowało specjalnych celów na rok szkolny 1946/47 oraz środków do ich wykonania, podobnie w planie wychowawczym wizytatorowi brakowało „głębszego rdzenia ideowego i środków realizacji”⁵⁹. Chociaż rozkłady materiału nauczania zostały opracowane z większości przedmiotów, zdarzało się, że zagadnienia były przygotowane zbyt ogólnikowo, np. z historii, geografii czy biologii. Częste były braki sprawozdań z przerobionych kursów i notoryczne braki uwag co do stopnia przerobienia danego materiału. Zdarzały się też braki wpisów o zadaniach pisemnych zarówno klasowych, jak i domowych. Prawdopodobnie z powodu braku dzienników, szereg tematów lekcji z miesiąca września w ogóle nie zapisano w dzienniku⁶⁰. Jednakże szkoła szybko nadrobiła niedociągnięcia i w następnym roku szkolnym ogólna organizacja pracy w szkole była rozwiązana prawidłowo. Szkoła posiadała systematycznie realizowany roczny plan pracy, praca dydaktyczna była zorganizowana w stopniu dostatecznym mimo pewnych uchybień. W zadawalającym stopniu zostały przepracowane rozkłady materiału nauczania, jedynym zastrzeżeniem były nadal zbyt ogólnie sformułowane rozkłady historii, biologii, geografii, a także nauki o Polsce i świecie współczesnym. Ilość wypracowań przygotowywanych przez uczniów była wystarczająca, dobór tematów celowy, a zeszyty uczniowskie podlegały częściowej kontroli. Nowe programy realizowano zgodnie z poleceniem władz szkolnych, budząc „pozytywne nastawienia do obecnej rzeczywistości”. Nauczyciele byli pozytywnie nastawieni do pracy i stosowali właściwe metody nauczania, racjonalnie wykorzystując dostępne pracownie i pomoce naukowe⁶¹. Przeprowadzone wówczas wizytacje i badanie wyników nauczania wykazały, że młodzież – z wyjątkiem pewnego odsetka uczennic niedostatecznych – w każdej klasie opanowała wiadomości przewidziane programem nauczania, szkoła nie spełniała wymagań programowych jedynie odnośnie do języka niemieckiego, którego poziom przedstawiał się bardzo słabo. W szkole dbano o wychowanie młodzieży, jednak życie wychowawcze uznawano za zbyt słabo zorganizowane, czego przyczyną poszukiwano w braku samorządu szkolnego pełniącego rolę koordynatora pracy organizacji uczniowskich⁶². Zachowanie młodzieży wizytator opisywał następującymi słowami: „Młodzież jest grzeczna, uprzejma i dostatecznie uspołeczniona, jej wygląd zewnętrzny nie budzi zastrzeżeń. Ujemnym jej rysem to brak punktualności, czego dowodem najlepszym to liczne spóźnienia...”⁶³. Zwracano uwagę na koniecz-

⁵⁹ Tamże, Sprawozdanie z pierwszej wizytacji inspekcyjno-instrukcyjnej w roku szkolnym 1946/47 – dnia 17.12.1946 r. [...] w Prywatnym Liceum i Gimnazjum Twa „Nauka i Praca” w Częstochowie, k. 195.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Tamże, k. 197.

⁶² Tamże, k. 198.

⁶³ Tamże, k. 199.

ność rewizji planu wychowania i skonfrontowania go „z postulatami nowej rzeczywistości i nowymi programami nauczania”⁶⁴.

3. Prywatne Żeńskie Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu

Szkoła powstała w 1907 r. i działała na mocy orzeczenia Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego na prowadzenie liceum i gimnazjum. W roku szkolnym 1945/46 szkoła mieściła się we własnym dwupiętrowym, wyremontowanym i nowoczesnie urządzonego budynku, wyposażonym w centralne ogrzewanie, wodociągi i kanalizację⁶⁵. Jeszcze w 1945 r. oddano do użytku salę gimnastyczną i pokój dla dyrektora, trwały prace przy urządzeniu szatni w suterenach⁶⁶. Przy szkole było boisko i ogród. Nieco słabiej przedstawiało się zaopatrzenie szkoły, pracownia zajęć praktycznych wyposażona była jedynie częściowo, występowały braki w wyposażeniu pracowni naukowych i umeblowaniu⁶⁷. W następnym roku udało się uzupełnić umeblowanie, jednak pracownie naukowe wciąż wymagały doposażenia⁶⁸. Wiadomo, że w szkole działała biblioteka szkolna licząca w kwietniu 1947 r. 4000 tomów dla uczniów oraz 100 tomów działu dla nauczycieli. Prenumerowano również czasopisma, jak: „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty”, „Głos Narodu”, „Głos Nauczycielski”, „Język Polski”, „Meander”, „Nowa Szkoła”, „Polska Zachodnia”, „Poradnik dla Nauczyciela”, „Poradnik Pracownika Społecznego”, „Problemy”, „Teki Szkolne”, „Tygodnik Powszechny”, „Znak”, „Życie Gospodarcze”, „Wiadomości Statystyczne”, „Dzieci i Wychowawca”, „Śląsk” oraz „Poradnik Wychowania Spółdzielczego”⁶⁹. Przy szkole funkcjonował internat umieszczony w budynku własnym Zgromadzenia, w roku szkolnym 1945/46 korzystały z niego 44 uczennice. Opłata za internat wynosiła 10 kg tłuszczu lub 3000 zł miesięcznie⁷⁰. Szko-

⁶⁴ Tamże, k. 200.

⁶⁵ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 5 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r. Nr II Sr-7635/46 o nadanie prywatnym szkołom uprawnień szkół państwowych, k. 46.

⁶⁶ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Częstochowie przeprowadzonej przez p. o. Wizytatora Okręgowego Wł. Chłapowskiego w dniach 5 X i 14 i 15 XI 1945 r., k. 47.

⁶⁷ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 5 do pisma Kuratorium z dnia 9.VI.46 r. Nr II Sr-7635/46..., k. 46.

⁶⁸ Tamże, Załącznik Nr 6 do pisma Kuratorium z dnia 1maja 1947 r. Nr II 6081/47 o nadanie prywatnym szkołom uprawnień szkół państwowych, k. 216.

⁶⁹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Częstochowie, przeprowadzonej przez Okręgowego wizytatora szkół Kazimierza Zybarta w dniach 11 i 12 kwietnia 1947 r., k. 217.

⁷⁰ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 5 X i 14 i 15 XI 1945 r., k. 47.

ła udzielała częściowych i całkowitych zwolnień od opłaty za internat. Stancje uczniowskie były zarejestrowane i znajdowały się pod stałą opieką szkoły. W roku szkolnym 1946/47 prowadzono dożywianie dla 98 uczennic, ze szkołą współdziałał Komitet Rodzicielski⁷¹. Istniały problemy z zaopatrzeniem szkoły w opał na zimę, w 1945 r. otrzymano tylko 20 ton na 70 niezbędnych do ogrzania budynku⁷².

Szkoła prowadziła pełne gimnazjum i liceum, w roku szkolnym 1945/46 uczennice w liczbie 213 dziewcząt uczyły się w 9 oddziałach⁷³. Opłaty za naukę wynosiły wówczas 300 zł w gimnazjum i 450 zł w liceum, a młodzież korzystała z indywidualnych zniżek⁷⁴. Spośród ogólnej liczby 213 uczennic 17% było zwolnionych z opłaty chesnego⁷⁵. W następnym roku liczba uczennic zmniejszyła się do 200, a oddziałów do 7⁷⁶. Młodzież w szkole nazaretanek rekrutowała się z różnych warstw społecznych, w tym znaczna była liczba młodzieży wiejskiej z okolic Częstochowy⁷⁷. Już w 1945 r. na terenie szkoły działały takie organizacje młodzieżowe, jak: Liga Morska, PCK oraz samorząd klasowy⁷⁸. W późniejszym okresie spośród organizacji uczniowskich działalność w szkole prowadziły: PCK – 142 uczniów, Liga Morska – 42, DHŻ – 46, Koło Związku Zachodniego – 37, spółdzielnia uczniowska – 38 oraz samorząd szkolny. Dla młodzieży prenumerowano czasopisma, takie jak: „Młody Zawodowiec”, „Młoda Rzeczpospolita”, „Młodzież Morska”, „Morze”, „Orli Lot”, „Płomień”, „Stolica”, „Ziemia”, „Meander”, „Dziś i Jutro”, „Odra”, „Radio”, „Na tropie” oraz „Teką Szkolną”⁷⁹.

Wiadomo, że w roku szkolnym 1945/46 w szkole nazaretanek pracowało 15 nauczycieli, w tym 14 (93%) z pełnymi kwalifikacjami, przeważnie były to oso-

⁷¹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 11 i 12 kwietnia 1947 r., k. 218.

⁷² Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 5 X i 14 i 15 XI 1945 r., k. 47.

⁷³ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 5 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r. Nr II Sr-7635/46..., k. 46.

⁷⁴ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 5 X i 14 i 15 XI 1945 r., k. 47.

⁷⁵ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 5 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r. Nr II Sr-7635/46..., k. 46.

⁷⁶ Tamże, Załącznik Nr 6 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II 6081/47..., k. 216.

⁷⁷ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 11 i 12 kwietnia 1947 r., k. 217.

⁷⁸ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 5 X i 14 i 15 XI 1945 r., k. 47.

⁷⁹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 11 i 12 kwietnia 1947 r., k. 217.

by doświadczone w pracy zawodowej⁸⁰. Wynagrodzenie personelu było niższe niż w innych szkołach prywatnych na terenie Częstochowy i wynosiło 160 zł za godzinę w stosunku miesięcznym⁸¹. W dniu 1 maja 1947 r. grono pedagogiczne szkoły liczyło 13 nauczycieli, wszyscy mieli pełne kwalifikacje⁸². W latach powojennych w szkole pracowali następujący nauczyciele: p. Kuźmińska – język polski, s. Lauretana Gumowska – język polski, Maria Wiernowa – język niemiecki, p. Śliwińska – matematyka, Irena Karpińska – geografia, Maria Małachowska – język łaciński⁸³, Julianna Pilichowa – historia, Mieczysława Kurejówna – język polski, s. Tłuchowska – dyrektorka, matematyka, Józefa Józwińska – fizyka, Irena Kaczorowska – język angielski⁸⁴.

Podobnie jak pozostałe prywatne szkoły średnie w Częstochowie, liceum i gimnazjum nazaretanek stosowało program rządowy, a w zakresie przyjmowania i klasyfikowania uczniów przestrzegało przepisów obowiązujących w szkołach państwowych. Zarówno poziom, jak i wyniki pracy odpowiadały przeciętnej szkole państwowej⁸⁵. W roku szkolnym 1945/46 szkoła pracowała według stałego planu lekcji, brakowało jednak rozkładu materiału naukowego w dziennikach lekcyjnych oraz terminarza prac pisemnych, co było wymagane przez wizytatora⁸⁶. Braki te zostały szybko nadrobione. Już w kolejnym roku szkolnym opracowano rozkład materiału nauczania na dwa półrocza i wpisano w dzienniki lekcyjne, przestrzegano terminarza i ilości zadań klasowych, a uczniowie prowadzili zeszyty przedmiotowe. W szkole prowadzono Księgę protokołów Rady Pedagogicznej, wpisując rzeczowo i przejrzyście omawiane zagadnienia i dyskusje. Podczas posiedzeń rady pedagogicznej omawiano zarządzenia Ministerstwa Oświaty oraz okólniki Kuratorium odnoszące się do szkolnictwa ogólnokształcącego. Wśród dokumentacji dyrektorki znajdowała się książka hospitacji lekcji nauczycieli oraz roczny plan pracy. Wizytatorzy pozytywnie oceniali poziom pracy szkoły i wiedzę uczennic. W odpowiedniej ilości przepracowywano zadania z języka polskiego, łacińskiego i języków obcych nowożytnych. Pewne zastrzeżenia budziła jednak poprawa zadań oraz dobór tematów, a także zbyt łagodne oceny i częsty brak wykazywania błędów na marginesie. Na odpowiednim poziomie znajdowały się z kolei tematy zadań klasowych⁸⁷.

⁸⁰ Tamże, Załącznik Nr 5 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r. Nr II Sr-7635/46..., k. 46.

⁸¹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 5 X i 14 i 15 XI 1945 r., k. 47.

⁸² Tamże, Załącznik Nr 6 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II 6081/47..., k. 216.

⁸³ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 5 X i 14 i 15 XI 1945 r., k. 47–48.

⁸⁴ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 11 i 12 kwietnia 1947 r., k. 218–219.

⁸⁵ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 5 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r. Nr II Sr-7635/46..., k. 46.

⁸⁶ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 5 X i 14 i 15 XI 1945 r., k. 47.

⁸⁷ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Żeńskiego Liceum i Gimnazjum Zgromadzenia SS. Najświętszej Rodziny z Nazaretu [...] w dniach 11 i 12 kwietnia 1947 r., k. 219.

4. Prywatne Męskie Gimnazjum Zgromadzenia Chrześcijańskich Braci Szkolnych

W dniu 3 lutego 1945 r. nastąpiło uruchomienie placówki, która powstała z kompletów tajnego nauczania w 1940 r. Szkoła prowadziła działalność na mocy orzeczenia Kuratorium Okręgu Szkolnego Kieleckiego z dnia 4 sierpnia 1945 r. Nr II-6192/45 na prowadzenie gimnazjum ogólnokształcącego⁸⁸. Szkoła mieściła się we własnym dwupiętrowym, nowoczesnym jak na owe czasy urządzonego budynku, wyposażonym w centralne ogrzewanie, wodociągi i kanalizację. Budynek stał na działce wielkości 4 ha z boiskami i ogrodem doświadczalnym⁸⁹ przy ulicy Pułaskiego⁹⁰. W roku szkolnym 1946/47 nauka odbywała się rano, a po południu lokal zajmowała prywatna szkoła powszechna⁹¹. Jeszcze w roku szkolnym 1945/46 szkoła dysponowała wystarczającym umeblowaniem, jednak pracownie naukowe znajdowały się dopiero w stadium organizacji. Istniejące pomoce naukowe i przyrządy pozwalały na prowadzenie lekcji z elementami pokazów, w wystarczającej ilości były mapy, dostatecznie wyposażona była pracownia zajęć praktycznych⁹². W następnym roku szkolnym nadal nie było pracowni naukowych, a ilość pomocy nie była wystarczająca, dysponowano 10 mikroskopami, jednak nie były one właściwie wykorzystywane⁹³ głównie z powodu braku preparatów. Brakowało tablic do biologii, na wyposażeniu szkoły było jedynie trochę szkła laboratoryjnego oraz pomocy do fizyki i chemii⁹⁴. Szkoła nie dysponowała też salą gimnastyczną. Z powodu braku nauczyciela w szkole nie prowadzono zajęć sportowych, a z uwagi na brak pracowni i warsztatów nie realizowano również zajęć praktycznych⁹⁵. Podczas wizytacji szkoły w październiku 1946 r. stwierdzono, że: „Zasadniczym brakiem szkoły utrudniającym realizację programów jest brak pracowni naukowych i prawie zupełny brak pomo-

⁸⁸ Tamże, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 Nr II SR 7635/46 o nadanie prywatnym szkołom uprawnień szkół państwowych, k. 34; Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II Sr 6081/47 o nadanie prywatnym szkołom uprawnień szkół państwowych, k. 188.

⁸⁹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 Nr II SR 7635/46 o nadanie prywatnym szkołom uprawnień szkół państwowych, k. 34.

⁹⁰ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Męskiego Chrześcijańskich Braci Szkolnych w Częstochowie, przeprowadzonej przez p. o. Wizytatora Okręgowego W. Chłapowskiego w dniu 23.2. i 5.3.1946 r., k. 36.

⁹¹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II Sr 6081/47..., k. 188.

⁹² Tamże, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 Nr II SR 7635/46..., k. 34.

⁹³ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II Sr 6081/47..., k. 188.

⁹⁴ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Chrześcijańskich Braci Szkolnych przeprowadzonej dnia 13 lutego 1947 r. przez Laskosia Karola p. o. Okręgowego Wizytatora Szkół, k. 192.

⁹⁵ Tamże.

cy naukowych. Wiszą na ścianach obrazy Stryjeńskiej, Grotgera i szereg obrazów historycznych, nie wystarczają do należytego przerobienia materiału naukowego z poszczególnych przedmiotów. Biblioteka liczy niewiele książek. Szkoła nie prenumeruje żadnego czasopisma ani dla nauczycieli, ani też dla uczniów⁹⁶.

Przy szkole funkcjonował nowoczesnie urządzony internat mieszczący się w osobnym lokalu przy ulicy Krótkiej. W roku szkolnym 1945/46 korzystało z niego 89 (45%) uczniów, z czego 40 bezpłatnie – głównie sieroty i półsieroty⁹⁷. W następnym roku w oddalonym od 3 km od szkoły internacie zamieszkiwało 80 uczniów, opłata za internat wynosiła 3000 zł, jednak większość uczniów korzystała ze zniżek⁹⁸.

Szkoła prowadziła w roku szkolnym 1945/46 cztery klasy, w których uczyło się 179 uczniów ulokowanych w 5 oddziałach, 30% młodzieży korzystało ze zwolnienia z opłaty czesnego⁹⁹. Prowadzono wówczas tylko klasy gimnazjalne. Uczniowie rekrutowali się głównie spośród ludności chłopskiej oraz robotniczej z przedmieścia¹⁰⁰. W następnym roku liczba uczniów zwiększyła się do 194, uczyli się oni w 6 oddziałach. Młodzież pochodziła z wszystkich warstw społecznych, a pewna jej część została zwolniona od opłat¹⁰¹. W tym czasie prowadzono II, III i IV klasę gimnazjum oraz I klasę liceum typu przyrodniczego. Jednakże z uwagi na brak pracowni przyrodniczej oraz pomocy naukowych niezbędnych do nauczania biologii, fizyki i chemii, a także z powodu braku wystarczającego doświadczenia nauczyciela biologii, w 1946 r. wizytator postulował likwidację klasy licealnej typu przyrodniczego i skierowanie do innych szkół uczącej się w niej młodzieży (8 osób)¹⁰².

Grono nauczycielskie w gimnazjum Braci Szkolnych liczyło w roku szkolnym 1945/46 – 14 osób. Wszyscy legitymowali się odpowiednimi kwalifikacjami. W ocenie kuratorium nauczyciele w stopniu dostatecznym wypełniali swoje obowiązki dydaktyczne, szkoła jednak nie dysponowała wyróżniającymi się na-

⁹⁶ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z inspekcji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Braci Szkolnych w Częstochowie przeprowadzonej przez p. o. Okręgowego Wizytatora Laskośia Karola w dniu 12.10.1946 r., k. 189.

⁹⁷ Tamże, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 Nr II SR.7635/46..., k. 35; Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Męskiego Chrześcijańskich Braci Szkolnych [...] w dniu 23.2. i 5.3.1946 r., k. 36.

⁹⁸ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z inspekcji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Braci Szkolnych [...] w dniu 12.10.1946 r., k. 189; Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II Sr. 6081/47..., k. 188.

⁹⁹ Tamże, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 Nr II SR. 7635/46..., k. 34.

¹⁰⁰ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Męskiego Chrześcijańskich Braci Szkolnych [...] w dniu 23.2. i 5.3.1946 r., k. 36.

¹⁰¹ Tamże, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II Sr. 6081/47..., k. 188.

¹⁰² AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z inspekcji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Braci Szkolnych [...] w dniu 12.10.1946 r., k. 189.

uczycielami¹⁰³. W następnym roku w szkole pracowało już tylko 9 nauczycieli, wszyscy posiadali wymagane kwalifikacje i doświadczenie¹⁰⁴, nie byli przeciążeni lekcjami i pracowali według stałego rozkładu zajęć¹⁰⁵. W omawianym okresie w szkole podejmowali pracę nauczyciele o następujących nazwiskach¹⁰⁶ (nie ustalono imion): Fabian – historia, język polski, Gallar – historia, język łaciński, Dzius – matematyka, biologia, Beer – matematyka, Woydyło – język francuski, Modrakowska – język angielski, język niemiecki, Ferens – geografia¹⁰⁷. Najprawdopodobniej jeszcze w październiku 1946 r. dyrektorem szkoły był brat Anaklet Zegzuła, który wyjechał z miasta po aresztowaniu wychowawcy internatu – p. Jabłońskiego¹⁰⁸. W 1947 r. jako dyrektor zakładu figurował profesor Dzius, natomiast brat Anaklet pełnił jedynie funkcję przedstawiciela Zgromadzenia¹⁰⁹.

Szkola prowadzona przez Zgromadzenie Chrześcijańskich Braci Szkolnych, podobnie jak wcześniej opisywane placówki, pracowała w oparciu o program rządowy, przestrzegając w zakresie przyjmowania i klasyfikowania uczniów przepisów obowiązujących w szkołach państwowych. Również poziom i wyniki pracy szkoły odpowiadały normalnej szkole państwowej, a młodzież określano jako karną i zdyscyplinowaną¹¹⁰. W roku szkolnym 1946/47, chociaż szkoła nadal realizowała program szkół państwowych i przeprowadzała klasyfikację zgodnie z przepisami, nie przestrzegano jednak przepisów obowiązujących w szkołach państwowych w zakresie przyjmowania uczniów¹¹¹. W październiku 1946 r. nie było jeszcze dzienników lekcyjnych, funkcjonowały tylko dzienniki tymczasowe, w których wiele tematów nie było wpisanych. Nie wyznaczono komisji przedmiotowych ani tematyki prac pisemnych uczniów¹¹². W lutym

¹⁰³ Tamże, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 r. Nr II SR. 7635/46..., k. 34.

¹⁰⁴ AAN, MO, sygn. 238/1367, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II Sr. 6081/47..., k. 188.

¹⁰⁵ Tamże, Sprawozdanie z inspekcji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Braci Szkolnych [...] w dniu 12.10.1946 r., k. 189.

¹⁰⁶ Z uwagi na szczupłą dokumentację powojenną nie udało się ustalić imion nauczycieli pracujących w tamtym okresie w Prywatnym Gimnazjum Męskim Chrześcijańskich Braci Szkolnych w Częstochowie, w związku z czym przedstawiam jedynie nazwiska pedagogów wraz z nauczonym przedmiotem.

¹⁰⁷ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Męskiego Chrześcijańskich Braci Szkolnych [...] w dniu 23.2. i 5.3.1946 r., k. 36; Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Chrześcijańskich Braci Szkolnych przeprowadzonej dnia 13 lutego 1947 r., k. 191.

¹⁰⁸ Tamże, Sprawozdanie z inspekcji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Braci Szkolnych [...] w dniu 12.10.1946 r., k. 189.

¹⁰⁹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Chrześcijańskich Braci Szkolnych przeprowadzonej dnia 13 lutego 1947 r., k. 191.

¹¹⁰ Tamże, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 9 VI 46 Nr II SR. 7635/46..., k. 34.

¹¹¹ AAN, MO, sygn. 283/1367, Załącznik Nr 2 do pisma Kuratorium z dnia 1 maja 1947 r. Nr II Sr 6081/47..., k. 188.

¹¹² Tamże, Sprawozdanie z inspekcji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Braci Szkolnych [...] w dniu 12.10.1946 r., k. 189.

1947 r. prowadzenie dzienników lekcyjnych nadal pozostawiało wiele do życzenia, nie odnotowywano wszystkich przeprowadzonych lekcji ani nie wpisywano tematów prac pisemnych z wszystkich przedmiotów. Wiadomo jednak, że nauczyciele brali udział w konferencjach rejonowych organizowanych przez ogniska metodyczne¹¹³.

Prawdopodobnie już w roku szkolnym 1945/46 na terenie szkoły istniały załączki organizacji młodzieżowych, jak: harcerstwo, PCK i samorząd szkolny, a niektórzy uczniowie należeli do organizacji pozaszkolnych¹¹⁴. Na początku kolejnego roku szkolnego koło PCK liczyło 42 uczniów, a dysponująca swoją świetlicą drużyna harcerska – 40¹¹⁵. W tym samym roku zorganizowano patronaty klasowe, jednak podczas wizytacji w lutym 1947 r. stwierdzono, że tylko harcerstwo wykazywało żywszą działalność, natomiast PCK istniała fikcyjnie. Na terenie placówki nie założono ani Koła Związku Zachodniego, ani Koła Krajoznawczego. Opiekunem wszystkich organizacji młodzieżowych był dyrektor szkoły, który z tej racji nie był w stanie prawidłowo kierować ich pracą. Organizację pracy wychowawczej oceniano jako niewłaściwą z powodu braku współpracy nauczycieli z dyrekcją¹¹⁶.

Prywatne gimnazja i licea na terenie Częstochowy w latach 1945–1947 pracowały według programów obowiązujących w szkołach państwowych i w zasadzie wszystkie stosowały zasady rekrutacji i klasyfikacji uczniów identyczne do tych, jakie panowały w placówkach państwowych. W okresie tym otrzymywały też uprawnienia szkół państwowych¹¹⁷. Szkoły średnie ogólnokształcące dysponowały przeważnie wykwalifikowaną kadrą nauczycielską, tylko w nielicznych wypadkach zdarzało się, że pedagodzy nie legitymowali się wymaganymi kwalifikacjami. Wprawdzie w pracy dydaktyczno-wychowawczej omawianych placówek zdarzały się pewne uchybienia, jednak w pewnej mierze wynikały one z trudnych warunków pracy po zakończeniu II wojny światowej. Z powodu skromnej ilości zachowanych dokumentów, nie można dokładnie odtworzyć poziomu pracy przedstawionych szkół.

¹¹³ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Zgromadzenia Chrześcijańskich Braci Szkolnych przeprowadzonej dnia 13 lutego 1947 r.,..., k. 191.

¹¹⁴ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego gimnazjum Męskiego Chrześcijańskich Braci Szkolnych [...] w dniu 23.2. i 5.3.1946 r., k. 36.

¹¹⁵ AAN, MO, sygn. 283/1367, Sprawozdanie z inspekcji Prywatnego Gimnazjum Zgromadzenia Braci Szkolnych [...] w dniu 12.10.1946 r., k. 189.

¹¹⁶ Tamże, Sprawozdanie z wizytacji Prywatnego Zgromadzenia Chrześcijańskich Braci Szkolnych przeprowadzonej dnia 13 lutego 1947 r.,..., k. 191.

¹¹⁷ AAN, MO, sygn. 283/1367, k. 174–194.

Summary

Private secondary schools in Częstochowa in the postwar years (1945–1947)

Intensive work on the reconstruction of secondary education in Częstochowa commenced in the early months of 1945. During the period 1945–1947 secondary schools were working actually on the basis of pre-war programs, from which all the elements foreign to the new system had been removed. In private secondary schools in Częstochowa were implemented programs compulsory in the public schools. There were also used the same principles of recruitment and classification of students. Mostly, there was available qualified teaching staff. It happened only in few cases that teachers were not questioned the required qualification. Although, there were some weaknesses in the functioning of these institutions, it seems that they resulted from the difficult working conditions in the first years after the end of World War II.